OPEN ACCESS visnyk.naps.gov.ua

ВІД КОНТРОЛЮ ДО ДОВІРИ: РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

За результатами XI Польсько-українського / Українсько-польського наукового форуму «Освіта перед обличчям цивілізаційних і воєнних загроз – польсько-український досвід мирного та воєнного часу», 28 – 29 жовтня 2026 р. (Республіка Польща)

https://doi.org/10.37472/v.naes.2026.8215

ПРИГОДІЙ
Микола Анатолійович
доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Анотація. *У статті за результатами доповіді на XI Польсько-українському науковому форумі проаналізовано стан і перспективи регулювання використання штучного інтелекту (ШІ) в закладах професійної освіти України в умовах війни та європейської інтеграції. Показано, що генеративний ШІ увійшов в освітню практику раніше, ніж сформувалися правила його застосування, що зумовлює явище «тіньової цифровізації» – масового використання технології поза межами інституційних норм, прозорості та підзвітності. Здійснено аналіз Закону України «Про академічну доброчесність», який уперше на законодавчому рівні запровадив обов'язок повідомляти про використання об'єктів, згенерованих ШІ, та новий вид порушення – недоброчесне використання результатів, згенерованих ШІ. Встановлено, що закон, вносячи зміни до законів про вищу, фахову передвищу та повну загальну середню освіту, не містить спеціальних норм щодо професійної освіти, а для типових результатів навчання в цій ланці (навчальних робіт практичного характеру) вирішальним стає не обов'язок розкриття, а визначені педагогом умови виконання завдання. На підставі зарубіжних емпіричних досліджень обґрунтовано, що ставка на технічний контроль, зокрема на детектори ШІ, є методологічно ненадійною, створює ризик упереджених рішень і запускає «цикл недовіри» між здобувачами освіти й педагогами. Розкрито специфіку ризиків професійної освіти: безпеку праці, захист даних неповнолітніх здобувачів, практичну підготовку на робочих місцях. Запропоновано трирівневу модель переходу «від контролю до довіри» (держава – заклад освіти – педагог і майстер виробничого навчання) з процедурою «дозвіл – прозорість – перевірка – рефлексія – відповідальність», узгоджену з нормами закону та підходами Регламенту ЄС про штучний інтелект. Окреслено напрями польсько-української співпраці у цій сфері.*

Ключові слова: *штучний інтелект (ШІ); професійна освіта; академічна доброчесність; цифровізація освіти; здобувач професійної освіти; викладач.*

Генеративний штучний інтелект (ШІ) за кілька років перетворився з технологічної новинки на буденний інструмент навчання. За даними опитування 1041 студента бакалаврату у Великій Британії, частка тих, хто користується інструментами ШІ, за рік зросла з 66 % до 92 %, а 88 % використовують генеративний ШІ під час виконання оцінюваних завдань (Freeman, 2025). Для системи освіти це означає не лише появу нових дидактичних можливостей, а й необхідність переглянути усталені уявлення про самостійність навчальної діяльності, авторство та способи оцінювання.

Для професійної освіти України ця трансформація відбувається в особливих умовах. По-перше, освітній процес уже п'ятий рік триває

в умовах повномасштабної війни: повітряні тривоги, руйнування інфраструктури, змішане та дистанційне навчання зробили цифрові платформи не інновацією, а засобом збереження освітнього процесу (Радкевич, 2024). По-друге, повоєнна відбудова потребуватиме передусім кваліфікованих робітників – зварювальників, електриків, будівельників, автомеханіків, операторів сучасного обладнання, отже якість їхньої підготовки стає чинником економічної та національної безпеки. По-третє, Україна як держава – кандидат на вступ до ЄС наближує своє законодавство до європейського, а Регламент (ЄС) 2024/1689 про штучний інтелект (AI Act) відносить низку систем ШІ в освіті та професійному навчанні до категорії високого ризику (Regulation (EU) 2024/1689, 2024).

Упродовж 2025 – 2026 рр. нормативне поле, у якому працюють заклади професійної освіти, суттєво змінилося. Ухвалено новий Закон України «Про професійну освіту» (Верховна Рада України, 2025b) та Закон України «Про академічну доброчесність» (Верховна Рада України, 2025a), який уперше на рівні закону врегулював питання використання результатів, згенерованих ШІ, і введений у дію з 31 липня 2026 р. У ЄС набрали чинності зміни до AI Act, ухвалені в межах так званого цифрового омнібуса, якими застосування вимог до високоризикових систем, зокрема в освіті, перенесено на 2 грудня 2027 р. (European Commission, 2026). Водночас реакція багатьох освітніх інституцій на поширення генеративного ШІ залишається переважно контрольною: заборони, технічні засоби виявлення «згенерованих» текстів, посилення санкцій.

Основна теза статті полягає в тому, що контрольна модель реагування на ШІ є не лише малоефективною, а й контрпродуктивною: вона підриває довіру між учасниками освітнього процесу, спонукає до приховування використання технології та не відповідає ані нормам нового законодавства, ані європейським підходам. Для професійної освіти, де ціною помилки є не лише неправильна оцінка, а й безпека праці, потрібна інша логіка – перехід від контролю до довіри, що ґрунтується на чітких правилах, прозорості, критичній перевірці та людській відповідальності.

Міжнародні дослідження окреслюють кілька площин проблеми. Перша – освітні можливості та ризики великих мовних моделей, зокрема загроза зниження самостійності мислення та надмірної залежності від технології (Kasneci et al., 2023; Selwyn, 2022). Друга – етичні засади використання ШІ в освіті, де ключовими визнано прозорість, справедливість, підзвітність, захист приватності та збереження людської суб'єктності (Holmes et al., 2022; Nguyen et al., 2023). Цю ж логіку закріплено в документах ЮНЕСКО, які обстоюють людиноцентричний підхід до генеративного ШІ (Miao & Holmes, 2023) та визначають рамку компетентностей педагогів у сфері ШІ з п'ятьох вимірів – від людиноцентричного мислення та етики ШІ до педагогіки ШІ та професійного розвитку (Miao & Cukurova, 2024).

Третя площина – надійність технічних засобів виявлення текстів, згенерованих ШІ. Тестування 14 інструментів, зокрема комерційних, засвідчило, що вони не є ні точними, ні надійними (Weber-Wulff et al., 2023), а дослідження Liang et al. (2023) виявило систематичну упередженість детекторів щодо авторів, які пишуть нерідною мовою. Четверта площина – психологічні та комунікативні наслідки: страх студентів бути хибно звинуваченими, переважання каральних реакцій викладачів, брак чітких інституційних орієнтирів (Alsharefeen & Al Sayari, 2025; Petricini et al., 2025). Як міжнародний приклад переходу від заборон до градуйованого регулювання розглядають шкалу оцінювання з використанням ШІ (AI Assessment Scale), що пропонує визначати допустимий рівень залучення ШІ для кожного завдання (Perkins et al., 2024).

В українських дослідженнях проаналізовано інституційні політики щодо ШІ в університетах (Spivakovsky et al., 2023), умови використання ШІ без порушення академічної доброчесності (Palamar & Naumenko, 2024), цифрову трансформацію професійної освіти в умовах війни (Радкевич, 2024; Radkevych & Pryhodij, 2025) та роль ШІ в сучасному освітньому просторі (Радкевич та ін., 2025). У попередніх працях автора систематизовано ризики та принципи безпечного і відповідального використання ШІ в професійній освіті (Pryhodii, 2026) та запропоновано концептуальну модель «циклу недовіри» в освітній взаємодії. Водночас правовий та інституційний аналіз нового законодавства саме з позицій професійної освіти, а також модель регулювання, адаптована до її специфіки, досі не були предметом окремого розгляду.

Мета статті – обґрунтувати модель регулювання використання ШІ в закладах професійної освіти України, яка забезпечує перехід від контрольно-каральної логіки до логіки довіри, прозо-

рості та відповідальності, з урахуванням норм Закону України «Про академічну доброчесність» і європейських підходів.

Завдання: 1) схарактеризувати сучасний стан використання ШІ в професійній освіті; 2) проаналізувати положення нового законодавства, релевантні для використання ШІ, з позицій професійної освіти; 3) оцінити обмеження контрольної моделі; 4) запропонувати трирівневу модель регулювання та процедуру її реалізації.

Методи дослідження. Використано аналіз нормативно-правових актів (закони України «Про академічну доброчесність» і «Про професійну освіту», Регламент (ЄС) 2024/1689, рекомендаційні документи МОН України та Мінцифри); вторинний аналіз емпіричних досліджень 2023 – 2025 рр. щодо детекторів ШІ та психологічних наслідків контролю; порівняльний аналіз українських і європейських підходів; концептуальне моделювання; узагальнення досвіду наукових досліджень Інституту професійної освіти НАПН України. Основні положення статті апробовано в доповіді на XI Польсько-українському науковому форумі.

1. «Тіньова цифровізація»: штучний інтелект випередив правила. Аналіз, здійснений в Інституті професійної освіти НАПН України, засвідчує, що впровадження ШІ в професійній освіті має фрагментарний, нерівномірний і несистемний характер (Радкевич та ін., 2025; Pryhodii, 2026). Рівень інтеграції технологій залежить насамперед від інституційної спроможності конкретного закладу, стану його цифрової інфраструктури та цифрової компетентності педагогічних працівників. Педагоги здебільшого індивідуально використовують генеративні моделі для підготовки методичних матеріалів, тестових завдань і презентацій; здобувачі освіти – для виконання письмових завдань і пошуку інформації. Адаптивні платформи та чатботи для консультування з'являються поодиноко, як ініціатива ентузіастів, а не як складник освітньої стратегії закладу.

Це явище, на нашу думку, слід позначати поняттям «тіньова цифровізація» – масове використання цифрових технологій, зокрема ШІ, учасниками освітнього процесу поза межами інституційних правил, без прозорості та чітко визначеної відповідальності. Її формулу можна передати так: технологія вже всюди, а відповідальність за неї – ніде. Тіньова цифровізація небезпечна не самим фактом використання ШІ, а тим, що вона робить невидимими ризики: заклад не знає, які інструменти використовуються, які дані в них потрапляють і як результати ШІ впливають на оцінювання. Необхідно підкреслити, що репрезентативних емпіричних даних про масштаби використання ШІ саме здобувачами професійної освіти в Україні поки немає; їх отримання є окремим дослідницьким завданням.

2. Нормативне поле: що змінив Закон України «Про академічну доброчесність» і чого не врахував. До ухвалення закону регулювання ШІ в освіті України мало переважно рекомендаційний характер. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні (Кабінет Міністрів України, 2020) визначила освіту однією з пріоритетних сфер; Мінцифри обрало м'який підхід «знизу вгору», за яким спочатку бізнес і суспільство готують до майбутніх вимог через рекомендації та добровільні кодекси, а згодом ухвалюється закон – аналог AI Act (Урядовий портал, 2024). Для закладів вищої освіти МОН у квітні 2025 р. оприлюднило рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій ШІ (Міністерство освіти і науки України, 2025), для закладів загальної середньої освіти у 2024 р. представлено проєкт інструктивно-методичних рекомендацій (Міністерство освіти і науки України, 2024). Окремого документа для закладів професійної освіти на момент підготовки статті нам не відомо.

Закон України «Про академічну доброчесність» (Верховна Рада України, 2025a) змінив ситуацію принципово. Положення, найбільш значущі для використання ШІ, та їхні наслідки для професійної освіти узагальнено в табл. 1.

Аналіз закону дає змогу зробити три висновки, принципові для професійної освіти.

Перший: закон змістив предмет регулювання з факту використання ШІ на прозорість цього використання. Порушенням визнано не звернення до ШІ, а подання його результатів як власних без зазначення (ст. 29). Це узгоджується з людиноцентричним підходом ЮНЕСКО, який не передбачає автоматичної заборони технології (Miao & Holmes, 2023).

Другий висновок стосується співвідношення понять. Обов'язок розкриття за ст. 8 і склад порушення за ст. 29 сформульовано щодо «академічного твору», який закон визначає через перелік переважно письмових форм – дисертації, кваліфікаційної та курсової роботи, статті, підручника – або «іншої форми, визначеної законодавством та/або внутрішнім актом» (ст. 1). Натомість типовим результатом навчання в професійній освіті є

Таблиця 1

Положення Закону України «Про академічну доброчесність», релевантні для використання ШІ, та їхнє значення для професійної освіти

Норма закону	Зміст	Значення для професійної освіти
ст. 8, ч. 4	У разі використання в академічному творі об'єкта, згенерованого ШІ, автор повідомляє про це із зазначенням методики генерування та/або програми	Предметом регулювання стає прозорість, а не заборона; потрібні зрозумілі формати розкриття для здобувачів
ст. 18, п. 7; ст. 29	Новий вид порушення – недоброчесне використання результатів, згенерованих ШІ: оприлюднення їх як власних без зазначення цього факту	Порушенням є приховування, а не використання; санкції визначаються внутрішніми актами
ст. 7; ст. 31	Здобувач виконує завдання самостійно, крім випадків, коли правилами завдання дозволено допомогу, допоміжні матеріали та засоби; несамостійне виконання – залучення не дозволених засобів	Для навчальних робіт вирішальними є умови завдання, які визначає педагог: дозвіл чи заборону ШІ треба формулювати явно
ст. 5	Педагог перевіряє надійність і достовірність інформації, що надається здобувачам, встановлює зрозумілі вимоги до завдань	Матеріали, підготовлені за допомогою ШІ, потребують перевірки педагогом; правила щодо ШІ – частина вимог до завдання
ст. 9	Оцінювання – за допомогою методів та інструментів, здатних забезпечити мету оцінювання, без упередженого ставлення чи дискримінації; оцінюються особисто досягнуті результати	Обґрунтування пріоритету оцінювання практичної дії; сумнівність використання упереджених інструментів (детекторів) як підстави рішень
ст. 12	Заклад зобов'язаний мати систему забезпечення академічної доброчесності, визначену внутрішніми актами і погоджену з органом самоврядування здобувачів (за наявності)	Правова основа для окремого розділу про ШІ у внутрішній політиці закладу
ст. 13	Навчання з академічної доброчесності; завдання, що сприяють творчому підходу; обов'язки батьків неповнолітніх здобувачів	Норма про уникнення завдань на відтворення загальнодоступної інформації адресована лише здобувачам вищої освіти; доцільно поширити цей підхід на професійну освіту; залучення батьків
ст. 20; ст. 37	Неупереджене ставлення, обов'язкове встановлення вини, рішення на підставі повно й всебічно досліджених доказів	Результат детектора ШІ не може бути самостійною підставою для притягнення до відповідальності
розд. VI, п. 3, 4	Зміни до законів «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про повну загальну середню освіту» та ін.; доручення Кабінету Міністрів України ухвалити підзаконні акти	Закон «Про професійну освіту» змін не зазнав; галузеві підзаконні акти щодо професійної освіти потребують розроблення

Джерело: складено автором на основі Закону України «Про академічну доброчесність» (2025 р.).

«навчальна робота» – результат виконання навчального завдання в текстовій, візуальній, аудіовізуальній, пластичній, цифровій чи іншій формі. За буквального тлумачення для навчальних робіт вирішальним механізмом стає не обов'язок розкриття, а умови завдання: використання ШІ є порушенням лише тоді, коли воно не дозволене правилами виконання завдання (ст. 7, 31). Звідси практичний наслідок: у закладі професійної освіти невизначеність правил щодо ШІ – це не лише педагогічна, а й правова проблема, оскільки без явно сформульованих умов неможливо коректно кваліфікувати дії здобувача. Заклад освіти може усунути цю невизначеність, визначивши у внутрішніх актах, які види навчальних робіт прирівнюються до академічних творів у частині розкриття використання ШІ.

Третій висновок – наявність прогалини. Загальні норми закону, як і викладена в новій редакції ст. 42 Закону України «Про освіту», поширюються на всіх учасників освітнього процесу, зокрема й у професійній освіті. Однак, вносячи зміни до законів «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту» та «Про повну загальну середню освіту» (у двох останніх у новій редакції викладено статті про забезпечення академічної доброчесності у відповідній сфері), закон не змінив Закон України «Про професійну освіту» (2025), ухвалений лише за чотири місяці до того; професійну освіту згадано тільки в загальному переліку законодавства (ст. 3). Норма про уникнення завдань на відтворення загальнодоступної інформації – чи не найдієвіший запобіжник некритичного використання генеративного ШІ – адресована тільки здобувачам вищої освіти (ст. 13). Отже, професійна освіта з її виробничим навчанням, кваліфікаційною атестацією та значною часткою неповнолітніх здобувачів залишилася без галузево адаптованих орієнтирів, а заклади змушені формувати правила самостійно, що поглиблює фрагментарність підходів.

3. Межі контрольної моделі: детектори, тривожність і «цикл недовіри». Найпоширенішою інституційною відповіддю на генеративний ШІ стала ставка на технічний контроль. Проте емпіричні дані свідчать про її методологічну ненадійність. Дослідження Liang et al. (2023), у якому сім поширених детекторів перевіряли на есе, написаних людьми для тесту TOEFL, показало, що понад половину таких текстів, авторами яких були не носії англійської мови, детектори помилково класифікували як згенеровані ШІ; 97,8 % есе позначив як «згенероване» принаймні один детектор, а 19,8 % – усі сім одностайно. Тестування 14 інструментів (Weber-Wulff et al., 2023) підтвердило, що наявні засоби виявлення не є ні точними, ні надійними. Валідаційні дослідження надійності детекторів для україномовних текстів нам не відомі.

Для української професійної освіти ця проблема має особливий вимір. Серед здобувачів є особи з числа внутрішньо переміщених, для яких мова навчання не завжди була мовою повсякденного спілкування; саме вони за логікою наведених досліджень найбільше ризикують стати жертвами хибнопозитивних спрацювань. Використання такого інструмента як підстави для рішення суперечить вимогам закону щодо неупередженого оцінювання (ст. 9), обов'язкового встановлення вини та обґрунтованості рішень доказами (ст. 20, 37).

Контрольна модель має й психологічну ціну. За даними HEPI, 53 % студентів зазначили, що їх стримує від використання ШІ страх бути звинуваченими у списуванні (Freeman, 2025). В опитуванні 85 викладачів і 66 студентів найпоширенішою реакцією викладачів на підозру у використанні ШІ виявилася правило-орієнтована, часто каральна (39,1 %), тоді як студенти засвідчили високий рівень занепокоєння можливістю хибного звинувачення (M = 4,25 за 5-бальною шкалою), а викладачі не погоджувалися з тим, що детектори ШІ точні (M = 2,74) (Petricini et al., 2025). Дослідження в міжнародному університеті засвідчило, що лише 28 % викладачів вважають інституційні політики щодо генеративного ШІ ефективними (проти 49 % щодо традиційних політик академічної доброчесності), а високий тягар доведення змушує їх або не реагувати, або діяти поза формальними процедурами (Alsharefeen & Al Sayari, 2025).

Узагальнення цих даних дало змогу описати механізм, який названо «циклом недовіри» (рис. 1). Невизначеність правил породжує страх звинувачення навіть за легітимного використання ШІ; страх веде до приховування; приховування унеможливлює для педагога встановлення авторства й посилює підозру; підозра спричиняє посилення контролю; контроль збільшує ризик хибного звинувачення і тривогу – і цикл замикається на вищому рівні взаємної недовіри.

Принципова особливість цього циклу – здатність відтворюватися навіть за відсутності реальних порушень: достатньо самого сприйняття загрози. У цьому він подібний до механізмів,

Рис. 1. Модель «циклу недовіри» у використанні генеративного ШІ. Джерело: розроблено автором.

описаних у дослідженнях психологічної безпеки: у середовищі, де помилку чи звернення по допомогу сприймають як ризик покарання, люди приховують їх, і організація втрачає здатність до навчання (Edmondson, 1999). Освітній заклад, що покладається на контроль, ризикує втратити головне – відкриту розмову про те, як і навіщо здобувач використовує ШІ. Для професійної освіти це особливо болісно, оскільки її ядром є довірча взаємодія учня і майстра виробничого навчання.

4. Специфіка професійної освіти: чому ціна помилки інша. У вищій освіті дискусія довкола ШІ зосереджена переважно на есе та курсових роботах. У професійній освіті ризики мають інший, часто матеріальний вимір. Узагальнюючи, виокремлюємо чотири специфічні чинники.

1. Безпека праці. Генеративні моделі схильні до так званих галюцинацій – правдоподібних, але хибних відповідей. Якщо згенерована інструкція з обслуговування гальмівної системи чи електроустановки містить непомічену помилку, наслідком може бути загроза життю і здоров'ю людей. Тому перевірка результату ШІ за технічною документацією виробника та нормативними документами в професійній освіті є правилом безпеки праці, а не лише академічної доброчесності.

2. Неповнолітні здобувачі та захист даних. Значна частина здобувачів професійної освіти – неповнолітні. Введення персональних даних, фотографій чи результатів навчання в загальнодоступні сервіси ШІ виводить ці дані з-під контролю закладу. В умовах війни, коли інформаційні операції та кібератаки є складником бойових дій, це становить уже не лише загрозу приватності, а й вразливість. Закон покладає на батьків неповнолітніх здобувачів обов'язок сприяти дотриманню академічної доброчесності (ст. 13), що створює підстави залучати їх до обговорення правил використання ШІ.

3. Практична підготовка на робочих місцях. Новий Закон України «Про професійну освіту» (Верховна Рада України, 2025b) розширює можливості поєднання навчання з виконанням трудових функцій на підприємствах, зокрема через студентський трудовий договір. Здобувач дедалі частіше стикатиметься з корпоративними системами ШІ безпосередньо на виробництві, тож правила використання ШІ мають поширюватися на практичну підготовку й узгоджуватися з роботодавцями.

4. Інформаційна стійкість. Діпфейки та дезінформація, створені засобами ШІ, є інструментом гібридної агресії. Навчити молоду людину критично перевіряти контент ШІ означає зміцнювати інформаційну стійкість держави – це завдання професійна освіта поділяє з усією системою освіти, але для молоді, яка рано входить у трудове життя, воно набуває особливої гостроти.

Водночас професійна освіта має природну перевагу: її ключові результати – практична дія, виріб, виконана технологічна операція – не можуть бути згенеровані ШІ. ШІ здатен бездоганно написати звіт про технологію зварювання, але не здатен зварити шов. Це відкриває можливість зробити оцінювання стійким до некоректного використання ШІ без посилення контролю – через зміщення акценту на демонстрацію навички та усне обґрунтування рішень.

5. Модель переходу «від контролю до довіри». Вихідним положенням моделі є теза: предметом регулювання має бути не факт використання ШІ, а його мета, масштаб і прозорість. Пояснення складного поняття, переклад, мовне редагування, генерування запитань для самоперевірки за своєю етичною природою принципово відрізняються від ситуації, коли ШІ повністю виконує завдання, а результат подається як власний без осмислення і розкриття. Тому замість бінарної логіки «дозволено / заборонено» доцільно застосовувати градуйовану шкалу (допустимо – допустимо за умови розкриття – недопустимо), що узгоджується з міжнародним досвідом (Perkins et al., 2024) і з нормою закону, за якою межі допустимої допомоги визначаються умовами завдання (ст. 7, 31).

Ціннісною основою моделі є принципи прозорості, підзвітності, справедливості, безпеки даних, людиноцентричності та належного управління (Nguyen et al., 2023; Pryhodii, 2026). Ключовий

серед них – людиноцентричність: остаточне рішення і відповідальність завжди залишаються за людиною – педагогом, майстром, фахівцем. Інструменти реалізації моделі на трьох рівнях узагальнено в табл. 2.

Щоб правила не залишилися декларацією, на рівні освітньої взаємодії пропонуємо п'ятикрокову процедуру, кожен крок якої має правове підґрунтя в чинному законі:

1. Дозвіл: педагог чітко й письмово визначає, які види використання ШІ в завданні дозволені, які – дозволені за умови розкриття, а які заборонені (ст. 7, 31). Відсутність такого визначення саме є джерелом тривожності й правової невизначеності.

2. Прозорість: здобувач повідомляє, який інструмент використав, з якою метою і в який спосіб (ст. 8, 29). Прозорість замінює приховування – ключову ланку циклу недовіри.

3. Перевірка: будь-який результат ШІ перевіряється за першоджерелами, технічною документацією та нормативами. У професійній освіті це водночас вимога доброчесності та безпеки праці.

4. Рефлексія: здобувач пояснює, що зробив самостійно, а що – за участю ШІ, і як опрацював отриманий результат; усне обґрунтування забезпечує оцінювання особисто досягнутих результатів (ст. 9).

5. Відповідальність: за остаточний результат – його точність і безпечність – відповідає людина, а не алгоритм.

Метою такої процедури не є «освіта без тривоги». Корисну тривогу – сумнів у правильності

Таблиця 2

Трирівнева модель регулювання використання ШІ в закладах професійної освіти

Рівень	Ключові рішення та інструменти	Правова основа / орієнтир
Держава (МОН України, НАПН України, органи управління освітою)	Галузеві рекомендації щодо використання ШІ для закладів професійної освіти з урахуванням виробничого навчання, кваліфікаційної атестації та роботи з неповнолітніми; закріплення положення, що результат детектора ШІ не є самостійним доказом порушення; базові вимоги до захисту персональних даних здобувачів під час використання сервісів ШІ; включення ШІ-грамотності до програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників	Закон України «Про академічну доброчесність», ст. 9, 20, 37, розд. VI п. 4; Регламент (ЄС) 2024/1689; рамка компетентностей ЮНЕСКО (Miao & Cukurova, 2024)
Заклад професійної освіти	Окремий розділ про ШІ в системі забезпечення академічної доброчесності: перелік дозволених інструментів, формати розкриття, правила щодо персональних даних; визначення, які навчальні роботи прирівнюються до академічних творів у частині розкриття; процедура розгляду підозр через педагогічну розмову й усний захист; погодження з органом самоврядування здобувачів; інформування батьків; узгодження правил із роботодавцями – базами практичної підготовки	Закон України «Про академічну доброчесність», ст. 1, 12, 13; Закон «Про професійну освіту»
Педагог і майстер виробничого навчання	Явні правила щодо ШІ в умовах кожного завдання; перевірка матеріалів, підготовлених за допомогою ШІ; оцінювання практичної дії, демонстрації навички та усного обґрунтування; власна прозорість у використанні ШІ як приклад для здобувачів	Закон України «Про академічну доброчесність», ст. 5, 7, 9, 31

Джерело: розроблено автором.

відповіді ШІ, потребу звірити її з інструкцією виробника – слід зберігати як прояв критичного мислення. Усувати необхідно непродуктивний страх покарання за легітимне використання технології. Стратегічним орієнтиром є перехід від каральної тривожності до продуктивної технологічної обачності.

Обговорення. Запропонована модель узгоджується з європейськими підходами. AI Act відносить до високоризикових системи ШІ, призначені для визначення доступу або зарахування до закладів освіти і професійного навчання, оцінювання результатів навчання, визначення відповідного рівня освіти та моніторингу і виявлення забороненої поведінки здобувачів під час тестування (Regulation (EU) 2024/1689, 2024, додаток III, п. 3). Крім того, регламентом заборонено використання систем розпізнавання емоцій у закладах освіти, крім випадків, зумовлених медичними міркуваннями чи міркуваннями безпеки (ст. 5). Перенесення строку застосування вимог до високоризикових систем на 2 грудня 2027 р. (European Commission, 2026) створює для України часове вікно, яке доцільно використати для підготовки галузевих рекомендацій – відповідно до обраного державою підходу «знизу вгору».

Для Польщі як держави – члена ЄС AI Act є чинним правом, тому польські заклади професійної освіти стикаються з тими самими питаннями, що й українські, але в іншій правовій реальності. Це створює підґрунтя для партнерства, яке вже має інституційну історію: дослідники Інституту професійної освіти НАПН України співпрацюють із польськими колегами, зокрема в межах спільних видань (Gurzhii & Pryhodii, 2025; Radkevych & Pryhodij, 2025). У доповіді на форумі запропоновано три напрями співпраці: підготовку спільних польсько-українських рекомендацій щодо відповідального використання ШІ в професійній освіті, узгоджених з AI Act; порівняльне дослідження ШІ-пов'язаної тривожності здобувачів і педагогів закладів професійної освіти двох країн; розроблення спільних модулів підвищення кваліфікації педагогів на основі рамки компетентностей ЮНЕСКО.

Обмеження дослідження пов'язані з його теоретико-аналітичним характером: висновки щодо стану використання ШІ ґрунтуються на узагальненні досліджень і досвіду, а не на репрезентативному опитуванні здобувачів і педагогів професійної освіти; дані про надійність детекторів отримано переважно на англомовних текстах; аналіз норм закону здійснено з педагогічних позицій і не є офіційним тлумаченням.

Висновки. 1. Використання ШІ в професійній освіті України випередило формування правил, що зумовило «тіньову цифровізацію» – масове використання технології поза інституційними нормами, прозорістю та підзвітністю. В умовах війни ризики такого стану набувають безпекового виміру.

2. Закон України «Про академічну доброчесність» змістив предмет регулювання з факту використання ШІ на прозорість, однак не містить спеціальних норм щодо професійної освіти. Для навчальних робіт, типових для цієї ланки, вирішальними є умови завдання, визначені педагогом, тому явне формулювання правил щодо ШІ стає не лише педагогічною, а й правовою вимогою.

3. Контрольна модель, що спирається на детектори ШІ та санкції, є методологічно ненадійною, створює ризик упереджених рішень і запускає «цикл недовіри», який відтворюється навіть за відсутності реальних порушень.

4. Запропонована трирівнева модель «від контролю до довіри» поєднує галузеві рекомендації держави, внутрішню політику закладу та педагогічну процедуру «дозвіл – прозорість – перевірка – рефлексія – відповідальність», має правове підґрунтя в чинному законі й узгоджується з AI Act. Специфіка професійної освіти – орієнтація на практичну дію – дає змогу забезпечити стійкість оцінювання до некоректного використання ШІ без посилення контролю.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в емпіричному вивченні практик використання ШІ та ШІ-пов'язаної тривожності здобувачів і педагогів закладів професійної освіти, зокрема в порівнянні з Польщею; у розробленні та апробації галузевих рекомендацій і типового розділу внутрішньої політики закладу щодо ШІ; у створенні моделей професійної підготовки кваліфікованих робітників із застосуванням ШІ, що реалізується в межах прикладного дослідження Інституту професійної освіти НАПН України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Закон України «Про академічну доброчесність». (2025a, 18 грудня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20

Закон України «Про професійну освіту». (2025b, 21 серпня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20

Кабінет Міністрів України. (2020, 2 грудня). *Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в*

Україні (1556-р). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-р

Урядовий портал. (2024, 26 червня). *Регулювання штучного інтелекту в Україні: Мінцифри презентує Білу книгу.* https://www.kmu.gov.ua/news/rehuliuvannia-shtuchnoho-intelektu-v-ukraini-mintsyfry-prezentuie-bilu-knyhu

Міністерство освіти і науки України. (2024, 22 травня). *МОН і Мінцифра розробили проєкт рекомендацій із використання ШІ в школах.* https://mon.gov.ua/news/mon-i-mintsyfra-rozrobyly-proiekt-rekomendatsii-iz-vykorystannia-shi-v-shkolakh

Міністерство освіти і науки України. (2025). *Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти*. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf

Радкевич, В.О. (2024). Розвиток національної професійної освіти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Розвиток національної професійної освіти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України», 21 листопада 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України, 6*(2), 1–19. https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6226

Радкевич, В.О., Пригодій, М.А., Лупаренко, Л.А., Кравець, С.Г., Герлянд, Т.М., & Кручек, В.А. (2025). *Цифрова трансформація освіти: штучний інтелект в сучасному освітньому просторі: інформаційно-аналітичні матеріали до загальних зборів НАПН України.* Інститут професійної освіти НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746629

Alsharefeen, R., & Al Sayari, N. (2025). Examining academic integrity policy and practice in the era of AI: A case study of faculty perspectives. *Frontiers in Education, 10*, 1621743. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1621743

Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly, 44*(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

European Commission. (2026). *AI Omnibus enters into force.* https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/ai-omnibus-enters-force

Freeman, J. (2025). *Student generative AI survey 2025* (HEPI Policy Note 61). Higher Education Policy Institute. https://www.hepi.ac.uk/reports/student-generative-ai-survey-2025/

Gurzhii, A., & Pryhodii, M. (2025). Peculiarities of using digital platforms for professional training of skilled workers in the engineering industry. In V. Radkevych & M. Pryhodii (Eds.), *Scientific and methodological support for the development of vocational education* (pp. 232–249). The University of Technology in Katowice Press. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745530

Holmes, W., Porayska-Pomsta, K., Holstein, K., Sutherland, E., Baker, T., Buckingham Shum, S., Santos, O.C., Rodrigo, M.T., Cukurova, M., Bittencourt, I.I., & Koedinger, K.R. (2022). Ethics of AI in education: Towards a community-wide framework. *International Journal of Artificial Intelligence in Education, 32*, 504–526. https://doi.org/10.1007/s40593-021-00239-1

Kasneci, E., Sessler, K., Küchemann, S., Bannert, M., Dementieva, D., Fischer, F., Gasser, U., Groh, G., Günnemann, S., Hüllermeier, E., Krusche, S., Kutyniok, G., Michaeli, T., Sailer, M., Schmidt, A., Seidel, T., Stadler, M., & Kasneci, G. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences, 103*, 102274. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274

Liang, W., Yuksekgonul, M., Mao, Y., Wu, E., & Zou, J. (2023). GPT detectors are biased against non-native English writers. *Patterns, 4*(7), 100779. https://doi.org/10.1016/j.patter.2023.100779

Miao, F., & Cukurova, M. (2024). *AI competency framework for teachers.* UNESCO. https://www.unesco.org/en/articles/ai-competency-framework-teachers

Miao, F., & Holmes, W. (2023). *Guidance for generative AI in education and research.* UNESCO. https://doi.org/10.54675/EWZM9535

Nguyen, A., Ngo, H.N., Hong, Y., Dang, B., & Nguyen, B.-P. T. (2023). Ethical principles for artificial intelligence in education. *Education and Information Technologies, 28*, 4221–4241. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11316-w

Palamar, S., & Naumenko, M. (2024). Artificial intelligence in education: Use without violating the principles of academic integrity. *Educological Discourse, 1* (44), 68–83. https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.15

Perkins, M., Furze, L., Roe, J., & MacVaugh, J. (2024). The Artificial Intelligence Assessment Scale (AIAS): A framework for ethical integration of generative AI in educational assessment. *Journal of University Teaching and Learning Practice, 21*(6). https://doi.org/10.53761/q3azde36

Petricini, T., Zipf, S., & Wu, C. (2025). RESEARCH-AI: Communicating academic honesty: Teacher messages and student perceptions about generative AI. *Frontiers in Communication, 10*, 1544430. https://doi.org/10.3389/fcomm.2025.1544430

Pryhodii, M. (2026). Safe, ethical, and responsible use of artificial intelligence in Ukraine's vocational education system. In E. Sałata, N. Nyczkało, J. Bojanowicz, L. Łukianowa (Eds.), *Edukacja wobec zagrożeń cywilizacyjnych i militarnych: Polsko-Ukraińskie doświadczenia czasu pokoju i wojny* (pp. 461–475). Sieć Badawcza Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji (Wydawnictwo Naukowe). https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/750436

Radkevych, V., & Pryhodij, M. (2025). Digital transformation of vocational education in Ukraine: Realities, challenges and prospects. Edukacja *Zawodowa i Ustawiczna*, (9), 385–397. https://doi.org/10.71358/ezu.2220

Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). (2024). *Official Journal of the European Union*, L, 2024/1689. http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

Selwyn, N. (2022). The future of AI and education: Some cautionary notes. *European Journal of Education, 57*, 620–631. https://doi.org/10.1111/ejed.12532

Spivakovsky, O.V., Omelchuk, S.A., Kobets, V.V., Valko, N.V., & Malchykova, D.S. (2023). Institutional policies on artificial intelligence in university learning, teaching and research. *Information Technologies and Learning Tools, 97*(5), 181–202. https://doi.org/10.33407/itlt.v97i5.5395

Weber-Wulff, D., Anohina-Naumeca, A., Bjelobaba, S., Foltýnek, T., Guerrero-Dib, J., Popoola, O., Šigut, P., & Waddington, L. (2023). Testing of detection tools for AI-generated text. *International Journal for Educational Integrity, 19*, 26. https://doi.org/10.1007/s40979-023-00146-z

Статтю підготовлено в межах прикладного наукового дослідження Інституту професійної освіти НАПН України «Методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників автотранспортної галузі із застосуванням технологій штучного інтелекту» (2026 – 2027 рр., ДР № 0126U000595).

Декларація щодо використання ШІ (відповідно до ч. 4 ст. 8 Закону України «Про академічну доброчесність»): під час підготовки статті автор використовував інструмент генеративного ШІ Claude (Anthropic) для пошуку та систематизації джерел, структурування тексту, мовного редагування, оформлення списку джерел. Усі джерела, цитати й нормативні положення автор перевірив за першоджерелами; відповідальність за зміст статті несе автор.

FROM CONTROL TO TRUST: REGULATING THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

Following the XI Polish-Ukrainian / Ukrainian-Polish Scientific Forum "Education in the Face of Civilizational and Military Threats – Polish-Ukrainian Experience in Times of Peace and War", 28–29 October 2026 (Republic of Poland)

Mykola Pryhodii
DSc in Education, Professor, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Director of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The Based on a presentation at the XI Polish-Ukrainian Scientific Forum, the article analyses the current state and prospects of regulating the use of artificial intelligence (AI) in Ukraine's vocational education institutions under the conditions of war and European integration. It is shown that generative AI entered educational practice before rules for its use were established, giving rise to "shadow digitalisation" – the widespread use of technology outside institutional norms, transparency, and accountability. The Law of Ukraine "On Academic Integrity" (2025) is analysed: for the first time at the statutory level, it introduced an obligation to disclose the use of AI-generated objects and a new type of violation – the dishonest use of AI-generated results. The study establishes that, while the law amends the laws on higher, professional pre-higher, and general secondary education, it contains no specific provisions for vocational education; moreover, for the typical outputs of vocational training (practical learning works), the decisive mechanism is not the disclosure obligation but the task conditions set by the teacher. Drawing on international empirical studies, the article argues that reliance on technical control, in particular AI detectors, is methodologically unreliable, risks biased decisions, and triggers a "cycle of distrust" between learners and teachers. Sector-specific risks are identified: occupational safety, protection of minor learners' data, and work-based learning. A three-level model for the transition "from control to trust" (state – institution – teacher and vocational instructor) is proposed, together with the procedure "permission – transparency – verification – reflection – responsibility", aligned with the law and with the approaches of the EU Artificial Intelligence Act. Directions for Polish-Ukrainian cooperation are outlined.*

Keywords: *artificial intelligence (AI); vocational education; academic integrity; digitalization of education; vocational education student; teacher.*

Отримано: 14 жовтня 2026 р.
Прийнято: 26 жовтня 2026 р.
Опубліковано: 3 листопада 2026 р.